

*Civilization Boundaries
Цивилизационни граници*

СВЕДЕНИЕТО НА АГАТИЙ МИРИНЕЙСКИ ЗА УПОТРЕБАТА НА ТРЪСТИКОВИ САЛОВЕ ОТ БЪЛГАРИТЕ

Теодор Роков

Регионален исторически музей – Варна

Резюме. Предмет на настоящето изследване е сведението на византийския автор Агатий Миринейски за употребата на примитивни плавателни съдове от българското племе кутригури при обсадата на тракийския Херсонес през 558 г. В българската медиевистика това сведение е възприето като неоспоримо доказателство за наличието у българите на самобитни умения за преодоляване на водни препятствия в периода още преди трайното им заселване на юг от река Дунав. Описанието на примитивните плавателни съдове, направено от Агатий Миринейски, напълно съвпада със съвременните описания на тръстиков сал от вида „папирела“. Той е бил традиционно плавателно средство на рибарите по адриатическото и егейското крайбрежие от праисторическата епоха до средата на миналия век. Този факт категорично опровергава тезата за българското авторство на описаните от Агатий Миринейски тръстикови салове. Кутригурите са ги използвали наготово или са заимствали идеята за тяхното построяване от местното население. Множество примери за такава форма на взаимодействие между чуждоземни нашественици и местно население се съдържат в сведенията за морските походи на готите през III в.

Keywords: protobulgarians, rafts, boats, ships, navy, seafaring

Притежавали ли са древните българи умения за построяването на плавателни съдове, е един от спорните въпроси в българската медиевистика, който не престава да предизвиква дискусии и до днес. Полемичният му характер се дължи на липсата на достатъчно и конкретна информация. Малобройните археологически находки и кратките писмени сведения, имащи връзка с този въпрос, изискват безпристрастен и критичен анализ.

За първи път името на древнo българско племе е пряко свързано с опит за провеждане на бойни действия по вода от византийския автор Агатий Миринейски. Според неговите сведения през 558 г. кутригурите, водени от Заберган, предприели поход на юг в земите на Византийската империя. Една част от войската им достигнала до крепостта, която преграждала тракийския

Херсонес. След като дълго време не успявали да я превземат, кутригурите решили да се прехвърлят по вода зад нейните стени. Агатий Миринейски описва в детайли конструкцията на построените за целта плавателни съдове: „И тъй те събрали колкото може повече тръстикови стъбла, твърде дълги, доста яки и извънредно дебели, нагласили ги добре и като ги свързвали с върви и усукана вълна, направили много вързопи. След това поставили отгоре напреки като някакви яреми прави греди, а също и дъски, и то не в непрекъснат ред, а само по краищата на вързопите и по самата им среда, и като ги стягали с по-големи въжета, съединили ги и ги свързали съвсем плътно. Така три или повече вързопи образували един сал (σῦδιον), който бил достатъчно широк, за да побере четирима души, и толкова дълбок, за да носи със сигурност товара си, като бил при това достатъчно лек, за да не потъва. Такива именно салове построили не по-малко от сто и петдесет. А за да плават по-добре, варварите извили и прегънали малко предните им части нагоре във вид на корабен нос, и като наподобили предните и задните части на кораб, направили и на двете страни на саловите места за гребци, и тъй от само себе си оставили незаети от гребци двата им края“. „На тях тогава се качили около шестстотин души и привързали с ремъци за бордовете им колкото може повече лопати. Те гребели при това някак несръчно и се отдалявали колкото може повече от сушата...“ (ГИБИ II, 1958, стр. 198, 199). Кратка информация за това, как се е плавало с тези плавателни съдове, се съдържа в описанието на морската битка между византийците и кутригурите: „Естествено поради сблъскването вълнението обръщало саловите в обратна посока и те [така] се въртели, та не могли вече да бъдат устойчива опора за ония, което стоели върху тях. И едни от тях загивали, изхвърляни във вълните, а други седели на саловите по необходимост и не знаели какво да правят. Ония, които още стоели прави, губели равновесие от вълнението, което било умерено и съвсем незначително за движението на кораби и лодки, но твърде опасно за тръстикови салове поради тяхната лекота. Затова те постоянно се надигали, подегани от сводестите вълни, и отново се свличали надолу в образуваната кухня. Ето защо бойците дори не се опитвали да се сражават, но желаели и се стремели само да стоят прави и да се задържат в саловите“. (ГИБИ II, 1958, стр. 199 – 200).

В своя текст Агатий Миринейски изрично разграничава вида на плавателните съдове, използвани от кутригурите, от този на византийците, обозначавайки ги със съответните термини: σῦδιαις, καλαμῶν σῦδιαις, καλαμῶν στόλος (салове, тръстикови салове, тръстикова флота) и съответно νηῶν, ακατῶν (кораби, лодки). Въпреки това в историографията има различни мнения по този въпрос. Според Юлиан Кулаковский това са салове от тръстика, изработени от славяните (Кулаковский, 1900: 112). Васил Златарски смята, че това са салове (подове) от тръстика, изработени от хуно-кутригурите (Златарски, 1970: 108 – 109).

В коментар към своя превод на текста Веселин Бешевлиев също приема, че това са тръстикови салове, без изрично да посочва кутригурите за техни строители (ГИБИ II, 1958: 200, бел. 1). Пръв Атанас Орачев изказва хипотезата, че в сведението на Агатий Миринейски става въпрос за плавателни съдове със съставна конструкция, прототип на „българските учани“, използвани от волжките българи (Орачев, 1982: 107 – 108). Явор Василев доразвива идеята на Орачев. В своето изследване обаче той използва едновременно различни определения – тръстикови лодки, ладии, кораби. Според него те са покрити с дървена палуба и са снабдени с високи бордове, към които са закрепени весла. Корпусът им е с голям вътрешен обем и те са способни да пренасят едновременно гребци, бойци и коне (Василев, 2010). Прави впечатление, че в западната историография липсват анализи на информацията, съдържаща се в цитираното историческо сведение.

Във всички досегашни опити за определяне на вида на използваните от кутригурите плавателни съдове етническият белег е изходната точка на анализа. Този подход обаче води до неубедителни и противоречащи си резултати. Задълбоченият анализ на описаните от Агатий Миринейски конструктивни особености, разкрива пълното им сходство с тези на т.нар. „папирела“ (*παπυρελλα*). Това е вид сал, традиционно употребяван до средата на миналия век от рибари покрай източното адриатическо крайбрежие (Markovina, 2012: 237, fig. 5) и на о-в Корфу, Гърция (Αλεβυζάκης, 2010: 127 – 128). Основният материал, използван за строежа на този вид сал, е тръстика от вида *Scirpus lacustris* L, наричана от местното население „папири“. Първо се сглобява рамката на сала. Тя се изработва от 6, 8 до 10 стебла на млад кипарис с дължина до 3 м, дебелина до 5 см в основата и до 2 см на върха. Върховете на стеблата се завързват в общ сноп, а свободните им краища се разтварят като ветрило и се подравняват в една линия. Те лягат напречно върху три отделни дъски, разположени успоредно една спрямо друга. Дъските са с широчина от 20 до 22 см, дебелина до 2,5 см и дължина, която обхваща ширината на рамката. В задния край на рамката нейната ширина достига от 1,20 до 1,30 м. Празнините между отделните кипарисови стволове могат да бъдат запълнени с тръстика, като по този начин се оформя плътно дъно. По дължината на така оформената триъгълна рамка плътно се нареждат отделни снопи от тръстика. Тяхната дължина се определя от дължината на тръстиковото стебло, което достига до 2,50 м. В основата на триъгълника дебелината на тръстиковия слой достига от 45 до 50 см и оформя кърмата. На върха на триъгълника тръстиковият слой е с дебелина до 30 см и оформя носа. Поради разликата във височините между носа и кърмата се образува наклонена плоскост, която оформя палубата. Напречно върху нея се слагат други три дъски по същия начин като на дъното. Краищата на двата реда дъски се пристягат силно с въжета едни към други. По този начин дъските притискат плътно тръстиковите снопи между тях и

оформят корпус с триъгълна форма (фиг. 1). Дължината му от носа до кърмата е 2,50 м. Съществува и опростена конструкция на рамката, в която дъските са заменени с дебели пръчки или дори с клоните на кипарисовите стъбла.

Фиг. 1 Общ вид на тръстиков сал „папирела“. *Алѐβοζάκης, 2010, 136*

На палубата под дъските за по-голяма здравина могат да бъдат допълнително поставени 5 или 6 тънки кипарисови стъбла по същия начин като на дъното. Стърчащите от кърмата краища на тръстикови стебла се изрязват така, че да се оформи плоска повърхност. Тя се укрепва с въжета, които се преплитат като мрежа върху нея. Тръстикови снопи с диаметър от 10 до 15 см се закрепват върху палубата в полукръг, отворен към кърмата, и оформят нисък борд. Предният край на триъгълната рамка, оформен от снопа кипарисови върхове, се извива дъговидно назад от носа към кърмата. След това той се привързва за известно време с въже, докато изсъхне и запази тази форма (фиг. 2). Височината му от дъното на корпуса до върха на извивката достига от 65 до 70 см. (Tzamtzis, 1990: 329 – 330; Tzalas, 1995: 443 – 444). Изработеният по описания начин сал има лека конструкция – максимум до 10 кг, и може да бъде пуснат

Фиг. 2 Носова част на тръстиков сал „папирела“. Етнографска експозиция в историческия музей в гр. Синарадес, о-в Корфу, Гърция

на вода от един човек. Той е предназначен за плаване в блата, езера и затворени заливи. В плитки води задвижването става чрез изтласкване от дъното с дълъг до 2,50 м прът (фиг. 3). В дълбоки води задвижването става чрез гребла, които могат да бъдат закрепени към страничните краища на палубата (фиг. 4). Когато не се ползва, салът е изтеглен на суша и стои изправен на плоската си кърма. „Папирела“-та може да има екипаж от един или двама човека (Davy, 1842: 53). Съществувала е и конструкция от два такива сала, обединени в един плавателен съд. Плоските им кърми се съединяват една с друга чрез предварително забити в тях 2 или 3 дълги дървени пръчки, осигуряващи вътрешна връзка и опора между двата сала. Мястото на свързването се укрепва допълнително с въжета. Така се образува плавателен съд с еднакво оформени краища и дължина на корпуса 5 м. Екипажът му е 4 човека. Местното население е наричало този плавателен съд „пунтела“ (πουντέλα). Той е бил използван за плаване и риболов в открито море (Sordinas, 1965 цитиран по Tzamtzis, 1990: 330 – 331, 332; Sordinas, 1970 и Σορδίνας, 1977, цитирани по Tzalas, 1995: 444, 458). Някои отделни несъответствия между византийския текст и съвремен-

Фиг. 3 Плаване с тръстиков сал „папирела“. *Τζαλας*, 1989: 16, 2

ното описание на сала „папирела“ могат да бъдат обяснени с факта, че Агатий Миринейски не е бил пряк очевидец на описаните от него събития. Той е черпил сведенията си от устни съобщения и официални документи. (ГИБИ II, 1958, стр. 180). Тъй като авторът е комбинирал в едно цяло информация от различни източници, това е довело до появата в неговия текст на неточности, които той не е могъл да осмисли.

Традицията да се строят примитивни плавателни съдове от тръстика се заражда още през праисторическата епоха. Нейното широко разпространение е обусловено от следните фактори: изобилие от необходимия материал – тръстика; лесният ѝ добив и обработка с характерните за епохата сечива; простата, но ефикасна технология на изработка, която е била достъпна за техническите и интелектуалните възможности на праисторическия човек. В района на Средиземноморието традицията да се строят тръстикови салове и лодки е засвидетелствана по бреговете на Северна Африка (Либия и Египет), Южна Франция, Корсика, Малта, Сардиния, Адриатическия и Егейския басейн. Въпреки еднакъв строителен материал и обособените от него идентични форми, все пак съществуват определени различия в техниката на изработка и конструкцията на плавателните съдове в изброените места. Това дава достатъчно основание да се предположи, че тръстиковият сал „папирела“ е местна, характерна само за Егейския и Адриатическия басейн традиция в строежа на плавателни съдове (Tzamtzis, 1990: 331; Tzalas, 1995: 443). Тя се е съхранила от праисторическата епоха до средата на миналия век на о-в Корфу благодарение на географското му положение. До голяма степен то е изолирало местно-

то население от динамичните исторически процеси и предизвиканите от тях промени в етническия облик, бита и нивото на интелектуално и техническо развитие на населението от крайбрежието на материка след XIV в. Подобен пример за съхраняване в изолирана географска област на древна, местна традиция в строежа на плавателни съдове от тръстика са лодките от вида „фассонне“ (fassone), които се изработват и до днес на о-в Сардиния (Cavallo, 2009: 105 – 121).

Всички тези факти дават достатъчно основание да се твърди, че описаните от Агатий Миринейски плавателни съдове са салове от вида „папирела“ и по-точно техният двоен вариант „пунтела“. Екипажът им се е състоял от 4 човека – двама гребци седнали в средата на плавателния съд, и по един изправен боец в двата му края. Във византийския текст е посочено, че тези салове са били изработени от „варварите“. Както вече беше отбелязано, неговият автор не е бил пряк свидетел на този процес и най-вероятно той е обвързал изработката на плавателните съдове с хората, които са ги използвали. Но дори и в действителност кутригурите да са изработили тези салове, те са получили необходимите знания за това от местното население. Това твърдение се подкрепя от описанието на намеренията на варварския предводител:

Фиг. 4 Тръстиков сал „папирела“, снабден с гребла.
Морски музей в Пирея – Атина, Гърция

„Заберган, окрилян от надежда за успех, си мислел, че щом завземе защитната стена и проникне зад нея, ще може да завладее по-бързо и морето. При това си въобразявал, че ще дойдат при него много кораби, ще премине в Азия, като преплува извънредно лесно протока, който е много тесен и се набраздява от не твърде буйни вълни...“ (ГИБИ II, 1958: 187). Този текст ясно показва, че кутригурите нито са разполагали със собствени плавателни съдове, нито са могли сами да си построят такива. Техният предводител е разчитал, че превземането на крепостта ще привлече на негова страна местното население, което е разполагало със собствени средства за пресичане на протока.

Използването на уменията и материалните средства на местното население за преодоляване на водни препятствия е било често практикувана тактика от чуждоземните нашественици в граничните провинции на Римската империя. Най-ярките примери за това са част от морските походи на готите през III в. Според Зосим през 255 или 256 г. „бораните даже опитали да преминат в Азия и лесно извършили това с помощта на боспорците, които по-скоро от страх, отколкото от доброжелателност им предоставили своите кораби и им показали пътя“ (Zosim., I, 31, 1). „Страхувайки се за своя живот, те (боспорците) позволили на скитите да преминат в Азия и даже ги пренесли със своите кораби, които после си взели обратно и върнали в своите домове“ (Zosim., I, 31, 3). След като били разбити от римляните под стените на Питиунт, нашествениците „...заловили много кораби, каквито намерили и с много опасности отплавали назад...“ (Zosim., I, 32, 1). На следващата 257 г. „...скитите отново взели кораби от боспорците и преминали в Азия. Този път те задържали корабите със себе си и не позволили на боспорците да се върнат в домовете си като предишния път...“ (Zosim., I, 32, 2 – 3). След като превзели град Питиунт, нашествениците „... заловили голям брой кораби и използвали за плаване пленници, способни да гребат...“ (Zosim., I, 33, 1). „След като разрушили храмовете, жилищата и въобще всичко, което служило за украса и гордост на града, а после опустошили и цялата негова област, варварите се върнали в своите домове с голямо количество кораби“ (Zosim., I, 33, 3). Пак според същия автор, през 258 г. „скитите, като видели богатството, което съседите им си докарали от похода, пожелали и те да сторят същото. Те си приготвили кораби с помощта на пленници или на търговците, които ги посещавали“ (Zosim., I, 34, 1). След като нашествениците се отправили на юг, движейки се по суша, „те стигнали при езерото Филиатина, което се намира до Евксинския понт, на запад от Византион. Когато узнали, че тамошните рибари се били скрили с корабите си в съседни на езерото блата, те се споразумели с тях и като натоварили сухопътните си войски на корабите им, преминали протока между Византион и Халкидон“

(Zosim., I, 34, 2). Без да навлиза в детайли, Йордан описва подобна ситуация по време на похода през 263 г.: „*Давайки воля на своето буйство, Ресна, Ведук и Тарвар, предводители на готите, взели кораби, пресекли Хелеспонтския пролив и преминали в Азия*“ (Jordan, XX, 107, 18 – 19). Цитираните текстове показват, че местното население е съдействало на нашествениците по-често принудително, но в отделни случаи това е ставало и доброволно (Ременников, 1954: 16, 95, 99, 117). Тези примери подкрепят твърдението, че три века по-късно, през 558 г., опитът за морски десант при обсадата на тракийския Херсонес от кутригурите е направен с помощта на местното население.

ЛИТЕРАТУРА

- Αλεβυζάκης, Ν. (2010). Η αλιεία και τα αλιεύματα στην Κέρκυρα (19ος – αρχές 20ού αιώνα): μια πρώτη προσέγγιση. – *Ψαρεύοντας στις ελληνικές θάλασσες. Από τις μαρτυρίες του παρελθόντος στη σύγχρονη πραγματικότητα*. Τετράδια εργασίας 33. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Αθήνα.
- Cavallo, F. (2009). Chi cheri pappai piscau si sciundi su paneri: Barche, pescatori e stagni di Sardegna. – *Erreffe. La Ricerca Folklorica*, № 59, Piccole barche e culture d'acqua.
- Davy, J. (1842). *Notes and Observation on the Ionian Island and Malta: with some remarks on Constantinople and Turkey, and on the system of quarantine at present conducted*. Vol. II. London.
- Iordanis. (1882). *Romana et Getica*. Ed. T. Mommsen, Monumenta Germaniae Historica. Auctorum antiquissimorum, tomi V, pars prior. Berolini.
- Markovina, R. (2012). Korcula's Shipbuilding: Gajeta Korculanka—the Best Small Wooden Ship Form at the Adriatic Sea. – *Brodogradnja*, 63 .
- Sordinas, A. (1965). Papyrella. *Kerkyraika Chronica*, 11.
- Sordinas, A. (1970). *Stone implements from Northwestern Corfu, Greece*. Memphis State University, Anthropological Research Center,
- Σορδινας, Α. (1977). *Η Παπυρελλα. Ένα πρωτογονο μεσο ναυσιπλοιας στη δυτικη Κερκυρα*. Δελτιο της Ιονιου Ακαδημιας. Κερκυρα, 1.
- Τζαλας, Χ. (1989). Ο Δρομος του Οψιδιανου με ενα Παπυρενιο Σκαφος στις Κυκλαδες. *ρχαιολογία* 32.
- Tzamtzis, A.. Papyrella: remote descendant of a Middle Stone Age craft? In: *TROPIS II. 2nd International Symposium on Ship Construction in Antiquity*. Delphi, 1987. Ed. by H. Tzalas. Athens, 1990.
- Zosimus. (1887). *Historia nova*. Lipsiae: Ed. L. Mendelssohn.
- Василев, Я. Български тръстикови кораби през VI век.– <http://bazileus>.

- [eu/statii/238-bulgarski-trystikovi-korabi-prez-vi-vek.html](#), 13 април 2010 г. Златарски, В. (1970). *История на българската държава през средните векове*. Том I, II изд. София: Наука и изкуство.
- Кулаковский, Ю. (1900). Славянское слово „плоть“ в записи Византийцев. – *Византийский временник*, том VII, выпуск 1 – 2, стр. 112.
- Гръцки извори за историята на България*, том II. Изд. БАН. С. 1958.
- Орачев, А. (1982). Морското бойно майсторство на славяни и прабългари (края на VI – началото на IX век). *Старобългаристика*, VI, 2, стр. 107 – 108.
- Ременников А. (1954). Борьба племен Северного Причерноморья с Римом III веке н.е. – В: *Причерноморье в античную эпоху*. Выпуск 6. М: Изд-во АН СССР.

INFORMATION FROM AGATIY MIRINEYSKI FOR THE USE OF REED RAFTS BY BULGARIANS

Abstract. The subject of this study is the statement of the Byzantine author Agatij Mirineyski for the use of primitive vessels by Bulgarian tribe “Kutriguri” in the siege of the Thracian Chersonese in 558. In Bulgarian science this information is perceived as irrefutable proof of the existence of Bulgarian distinctive skills for overcoming water obstacles in the period before their permanent settlement south of the Danube.

✉ **Mr. Teodor Rokov**
Archaeological Museum of Varna
41, Maria Luiza Blvd.
9000 Varna, Bulgaria
E-mail: archaeological@museumvarna.com